

Autismus a mentální hendikep: právo na sexualitu listopad 2008

Patrick Elouard

Klinický psycholog

Kabinet CCIFA 64

Student 3. ročníku vysokoškolské atestace v oboru sexuologie
(Université Paul Sabatier – Toulouse)

Diskuzi o právu na sexualitu v situacích, kdy hendikep ovlivňuje princip občanství osoby tak zranitelné, jak jen může být zranitelná dospělá osoba se závažným postižením, začneme slovy „sexualita“ a „autismus“. Toto téma úvah nadmíru zajímá zastánce zlepšení životní úrovně nesamostatných a nesvéprávných osob.

Není potřeba ilustrovat sexualitu osoby s autismem a mentálním hendikepem obrázky, aby člověk rozjítřil blahosklonnou citlivost motivující některé z těch, kteří se holedbají, jak se aktivně zapojují do slavného hodnotícího procesu kvality služeb, jimiž překypují instituce specificky zaměřené na autismus.

Snažme se tyto první úvahy zbavit veškerého dramatu a nebojme se je trochu odlehčit, protože zabývat se tématem sexuality je dostatečně „bolestným společenským tabu“ na to, abychom o něm ještě mluvili suše a bez humoru.

Proč je natolik obtížné najít řešení tak zjevné skutečnosti, jako je sexualita osob s vážným hendikepem? Buďme pragmatičtí! Dokud bude existovat sexualita, tak budou existovat i obtíže! Vsaďte tedy spíše na volbu abstinence, jediné pak bude možné zvažovat sexuální naplnění... teda chci říct poustevnické naplnění!

Mluvit o sexualitě nebo být nechtěným svědkem sexuality dospělého člověka s poruchou autistického spektra často člověkem otřese, takže si pro zachování klidu při konfrontaci s takovou situací vezměme příklad z kachen (Réjean Tremblay, 2001). Ano, kachny tváří v tvář lovcům dokáží nasadit výraz „jakoby se nechumelilo“, i když chudáci ptáci nepřestávají pod vodou zběsile šlapat, aby predátorovi unikli. Mohli bychom se při diskuzi o sexualitě chovat trochu jako kachny?

Už po pár řádcích se tu opakuje slovo „sexualita“! Ale co toto slovo znamená? Jaká je jeho definice?

Přeci jen není jednoduché definovat pojem spojený s tématem, které je předmětem mnoha konfrontací a sporů mezi různými ideologickými, náboženskými a osobními postoji třeba i v rámci rodičovského páru, mezi dvěma rodinami nebo mezi odborníky a členy jednoho týmu.

Není lehké toto téma jasně formulovat, když o něm hovoříme s dítětem, dospívajícím nebo dospělým bez hendikepu. A je to ještě mnohem složitější, když jde o osoby s mentálním hendikepem.

Nechceme se nikoho dotknout, a proto upřednostníme nejširší možnou definici, která umožňuje zahrnout sexualitu všech lidských bytostí, s hendikepem i bez něj. Sexualita je tedy *soubor sexuálních, psychologických, morfologických a anatomických vlastností, které jsou vlastní jedincům mužského a ženského pohlaví*. Tato definice, i když by se dala jistě vylepšit, by neměla nikoho vynechat. Ponechme na lidských zákonech, ať se postarají o vylučovací kritéria, pokud tak už nebylo učiněno. Mimochodem, jak jsou na tom naše francouzské zákony? V jakém rámci je zasazena sexualita osob považovaných kvůli hendikepu za zranitelné?

Ve Francii obsahují zákony zásadu volného prožívání sexuality mezi souhlasícími dospělými a mimo zraky ostatních. Republika

se o sexuální život občanů nezajímá, pokud neporuší zákon. Ten jim ponechává svobodnou volbu partnerů a sexuálních praktik pod podmínkou, že se neuchylují k násilí nebo nátlaku. Tím je stanoven určitý rámec regulované sexuality, a to ve jménu laskavého dohledu motivovaného snahou omezit riziko sexuálního zneužívání zranitelné osoby na nulu. Ale může taková sexualita vůbec existovat, pokud právo na tu „správnu“ sexualitu spočívá hlavně v našem přesvědčení, že pouhé kritérium sexuální zletlosti stanovené kalendářním věkem 15 let přiznává osobě bez hendikepu skutečné právo souhlasu, a tím pádem i výsadu projevovat poučený zájem o sexualitu? Toto kritérium chrání, ale zároveň vylučuje osobu, jejíž profil neodpovídá profilu definovanému zákonem. Vylučujícím kritériem není kalendářní věk, ale hendikep. Je to od zákona ukázka humoru nebo velkorysé dobroty, když ukládá, aniž by to explicitně říkal nebo napsal, dospělému člověku s autismem staršímu 15 let sexuální abstinenci?

Pokračujme v pokusu definovat sexualitu. Mnozí z nás si myslí, že sexualita znamená sdílené sexuální vztahy nebo různé formy autoerotiky (masturbace). Jde opravdu pouze o tyto typy sexuálního chování? Bezpochyby ne, protože i líbit se někomu, svádět, komunikovat, povídat si a okouzlovat jsou druhy socio-afektivního chování, které si také zaslouží své místo v oblasti sexuality. Tyto druhy chování, nazývané také socio-sexuální dovednosti, předpokládají přítomnost nějaké protistrany, stejně jako sexuální vztahy.

Ponechejme si tedy tuto rozšířenou definici sexuality zahrnující socio-sexuální schopnosti, kterými se nemyslí pouze sexuální interakce. Je to dobrý nápad? Nebudou mít rodiny a odborníci, kteří se pohybují okolo dospělého člověka s autismem s mentální retardací dojem, že tato definice je vzhledem k deficitnímu profilu jejich dítěte nebo klienta surrealistická? Není rozšíření definice nevýhodné v tom, že se týká pouze dospělých, kteří mají zachovaný socio-afektivní profil a vysoce funkční kognitivní schopnosti? Přesto ale mnoho dospělých lidí s autismem s mentální retardací projevuje svým sexuálním chováním zájem o sexualitu. Je pravda, že toto chování spočívá povětšinou v masturbačních praktikách a nedostává se mu společenské odezvy. Jedná se tedy pořád o sexualitu? Jsme schopni přijmout myšlenku, že rozšířená definice sexuality se může přeci jen vztahovat na jedince, kteří neoplývají sociálními dovednostmi ani dostatečně rozmanitým sexuálním chováním? Konkrétně řečeno, může být osoba se závažným hendikepem, jejímž hlavním sexuálním projevem odhalujícím její status sexuální bytosti je masturbace, zahrnuta do této rozšířené definice sexuality? Má tato osoba s autismem přeci jen právo na svou sexualitu, i když jí její nedostatečné sociální schopnosti samozřejmě neumožňují vstoupit s někým do vztahu? Má republika, která se nezajímá o sexuální praktiky svých občanů, právo vyjadřovat se k masturbačnímu chování dospělého člověka se závažným hendikepem? Ne, masturbační chování zákon nezajímá, stejně

jako sdílené sexuální vztahy. Ano, zajímá ho na té úrovni, pokud se toto chování projevuje všem na očích a stává se tak nevhodným pro společenské prostředí. Máme se v tomto případě snažit o zákaz takového sexuálního chování nebo naopak o jeho zachování, ale regulované s pomocí sexuální výchovy?

Proč je třeba mluvit o sexuální výchově? Bezpochyby proto, abychom se konečně pustili do skutečných úvah a snažili se změnit představy laskavého okolí, které si myslí, že masturbace nemůže být skutečným vyjádřením naplněné sexuality, i když dospělé osoby, které se takto projevují, můžeme označit za značně retardované.

U dospělého člověka s autismem s mentální retardací závisí naplněný sexuální život na:

- stupni hendikepu, stupni závažnosti autismu,
- ideologických, náboženských a vzdělávacích zásadách jeho rodiny (jeho právních zástupců), která bude jako první posuzovat, zda je jeho sexuální chování z morálního hlediska přijatelné či ne,
- společenském prostředí, které vždy ve jménu morálky, a ne vždy v závislosti na etických principech, určuje, zda je projevované sexuální chování přijatelné nebo hendikepující.

Lidé s autismem s mentální retardací projevují v mnoha ohledech sexuální chování odpovídající dětské sexualitě (vyhledávají vzrušení), ale to neznamená, že by přestaly být osobami s tělem dospělého, které je fyziologicky schopné genitálního potěšení.

Masturbace je často nejviditelnějším projevem, který také nejčastěji upoutá naši morální pozornost, zvláště pokud ho zaznameneáme u osoby s hendikepem. I když toto chování představuje pouze vyčnívající část ledovce, neznamená to, že by dostatečně nedokládalo sexualitu zranitelného jedince. Autoerotické chování v podobě masturbace nás odkazuje na tu skrytou část ledovce.

Autističtí dospívající a dospělí s mentální retardací trpí jistými omezeními, která jsou charakteristická pro jejich hendikep:

- nedovedou správně pochopit záměry a jemné i složité emoce druhých,
- neumí porozumět společenským kódům,
- nejsou vybaveni sociálními dovednostmi,
- nedovedou porozumět mezilidským vztahům,
- mají odlišné smyslové vnímání (porucha smyslové integrace).

Tyto anomálie zasahují do socio-sexuálního chování, protože omezují možnosti sexuální komunikace. Ale nesmíme se mýlit! Masturbace je odrazem fyziologické zralosti sexuálního těla dospělé osoby s hendikepem a musí být brána jako legitimní vyjádření její sexuality.

Výše uvedená omezení nám umožňují si uvědomit, jak je pro osobu se závažným mentálním hendikepem nemožné pochopit, že „není vhodné, aby masturbovala na veřejnosti“. Tento příklad jenom podtrhuje důležitou roli sexuální výchovy.

Když už rodinné a společenské okolí pochopí přínosnost zavedení sexuální výchovy, proč zůstává nadále obtížné zahrnout oblast sexuality do celkového vzdělávacího programu ovlivněného rodičovským a rodinným očekáváním? Bezpochyby proto, že sexualita je tabu téma! Je to choulostivé téma, kterému se můžeme vyhnout tím, že osobu s hendikepem asexualizujeme! Okolí si ospravedlňuje svůj přístup ke zranitelné osobě tím, že se zaměřuje na retardační aspekty hendikepu. Francouzský zákon

konec konců nepřiznává osobě s hendikepem, která je v našem krásném trestním zákoníku označována termínem „zranitelná osoba“, žádnou schopnost vyjádření sexuálního souhlasu. Dospělý autista s mentální retardací ničemu nerozumí, proto je zranitelný! Co by taky mohl pochopit z tak abstraktní skutečnosti jako je sexualita?

Stává se také, že se tomu laskavému okolí podaří vymazat sexuální entitu osoby s hendikepem pouze na základě příhodného intuitivního pocitu – bojí se, že sexuální výchova jenom zhorší situaci: „pokud s ním o tom budeme mluvit, tak se tím stane posedlý!“ nebo „už má tak dost problémů s chováním, ještě abychom přidávali další!“

K tomu, aby okolí uznalo právo osoby se závažným hendikepem na sexualitu, nestačí pouze říct, že sexualita je nedílnou součástí jejich potřeb a výsad. K citovému a sexuálnímu rozvoji osob s vývojovými poruchami přispívají výrazně dva faktory:

1) Nedostatek socio-sexuálních znalostí:

Omezené možnosti získat sociální zkušenosti v dětství přispívají k nezralosti dospělé osoby. Nedostatečné nabývání zkušeností v dětství i během dospívání vede k omezeným interakcím s vrstevníky, konkrétněji s opačným pohlavím. Nezapomeňme, jaký je u lidí s autismem poměr pohlaví (4 až 5 mužů na jednu ženu), což vysvětluje, proč má dítě, dospívající i dospělý v péči instituce specializované v oblasti autismu jenom zřídka možnost být v kontaktu s osobou ženského pohlaví. Toto omezení ještě prohlubují anomálie v oblasti komunikačních a socializačních schopností, které nijak neulehčují možnost zakoušet sociální kontakt s opačným pohlavím.

Pokud má muž zachovanou schopnost napodobovat, můžeme stanovit hypotézu, že u něj nástup masturbačního chování vychází z jediného existujícího modelu sexuálních projevů (ten, kdo masturbuje před zraky ostatních [nemá stud], se stává modelem). Nástup masturbačního chování můžeme také vysvětlit právě výrazným nedostatkem kontaktu s opačným pohlavím. V rámci výchovného procesu, kdy okolí dlouhodobě usiluje o citové a sexuální naplnění osoby se závažným hendikepem, je hlavní už od dětství, tedy co nejdříve, podporovat rozmanité sociální kontakty pomocí aktivit a koníčků, kde se setkávají obě pohlaví.

2) Omezení daná prostředím:

Nejbližší okolí (rodinné i odborné) si ne vždy uvědomuje, že se dodržováním některých morálních společenských hodnot a ukládáním pravidel stává restriktivní. Tato omezení nejsou vždy založena na ideologických nebo náboženských přesvědčeních. Vychází také z chybných informací o sexualitě získaných od rodičů a některých odborníků. Kolikrát někteří mladí dospívající od láskyplného rodiče slyší: „přestaň na sebe sahat, dovádí tě to k šílenství!“

Ale proč se okolí, které se k hendikepované osobě chová tak laskavě, tolik brání otevřít složité sociální dimenzi sexuality? Tabu neboli magické rituály hraničící s falešným přesvědčením mají svůj význam a stávají se aktuální ve chvíli, kdy si okolí všimne projevu přirozeného chování, jako je třeba masturbace, ale vnímá ho jako zahanbující. Proč tato sexuální praktika přitahuje tolik obav a omezení, když ji provozuje osoba se závažným hendikepem, zatímco mnoho studií ukazuje, že v rámci celkové populace (bez hendikepu) se jí volně a v mezích zákona věnuje zhruba 90 % mužů mladších 18 let a 80 % žen po dosažení zletilosti? Ale tyto lidé masturbují v soukromí, nevystavují své

chování na odiv ostatním a nevnučují ho svému společenskému okolí.

Autoři Van Bourgondien (1997) a Haracopos (1999) ukazují, že masturbaci se věnuje pouze 67 % dospívajících autistů. Toto číslo je nižší než u osob bez hendikepu, a přesto se zdá, že představuje skutečný problém. Pokud má tedy tato sexuální praktika, které se věnuje velká část běžné populace, být považována za patologické chování, neměla by být považována za problém veřejného zdraví a vyvolat v medicínské oblasti odpovídající vědecký zájem?!

Přestaňme z této sexuální praktiky dělat takové drama. Výrazněji se projevuje v dospívání, kdy je osoba s hendikepem i bez něj pod vlivem běžných pubertálních náporů hormonů. Výchovně a pozitivní (tedy ne omezující) jednání okolí by nemělo být vyvoláno znepokojením ze samotné masturbace, ale spíše některými charakteristikami, kvůli kterým může být masturbace považována za nevhodnou:

- Jedinec masturbuje neustále (budí dojem kompulze)
- U muže masturbace nevede k ejakulaci
- Jedinec si způsobuje poranění (stimulační pohyby jsou příliš silné, používá předměty, které ho můžou zranit)
- Masturbace prováděná na veřejnosti

Místo zákazu dejme veškerý prostor sexuální výchově, jejímž cílem je respektovat projevy sexuality autistické osoby, a to se zaměřením na tři oblasti:

- Učit, že masturbace je přirozený a zdravý projev, a proto ho nebudeme trestat ani se ho snažit zakazovat.
- Seznámit s vhodnými místy a chvílemi (pokoj, koupelna...).
- Seznámit s vhodnými postupy pro stimulaci navozující potěšení (pedagogické pomůcky: klíčová slova; konkrétní, jasné, ale vzdělávací, ne pornografické obrázky; pedagogická videa; pomoc s pohyby a fyzickou stránkou s cílem naučit metodu, která maximálně respektuje tělesnou integritu dané osoby).

Nikdy nestačí dostatečně opakovat, že masturbace je normální sexuální aktivita všech životních období, všech fází života lidské bytosti, ať už s hendikepem nebo bez něho. Není to nemístný humor, když řekneme, že přínosy masturbace jsou spíše skutečné než mravní!

Masturbace uvolňuje a uspokojuje sexuální napětí, je to určitá forma sexuálního a osobního odměňování. Těchto několik slov ukazuje, jakou cenu má masturbace pro osobu s vážným hendikepem, která má odjakživa jenom zřídka příležitost navodit si samostatně (bez pomoci svého okolí) příjemné pocity. Masturbace napomáhá k lepšímu poznání vlastního těla a umožňuje posílit sebeúctu, protože zažít sexuální smyslnost je přeci jen úžasný pocit, který umožňuje zapomenout, jak časté jsou situace, kdy je dosažení uspokojení mnohem obtížnější.

Všechny tyto přínosy nás samozřejmě zajímají, pokud chceme usilovat o zlepšování kvality života a neopomenout přitom na

žádnou životní dimenzi, tedy ani dimenzi sexuálního naplnění dospívajícího nebo dospělého se závažným postižením a výraznou mentální retardací.

Ale jak toho můžeme dosáhnout? Musíme se zaměřit na sexuální výchovu. Sexuální výchova vycházející z obsáhlých znalostí autismu může zahrnovat strategie učení účinných masturbačních pohybů ve vhodném prostředí (učení intimity) i strategie, které zabraňují vzniku nevhodného sexuálního chování, jako například:

- Proměňování aktivit, protože nuda často přispívá k projevům masturbačního chování na veřejnosti.
- Maximální snaha zabránit vzniku chvil bez náplně, které vyžadují schopnost umět se samostatně zabavit. Dospělý autista s kognitivní poruchou se neumí zabavit rozmanitým, spontánním a vhodným způsobem. „Oddechový“ čas, příliš dlouhé čekání, jinými slovy ty slavné neformální okamžiky velmi dobře známé ve velkých institucích jsou často zdrojem úzkosti a pocitu marnosti. Bylo by dobré si zapamatovat jednu jednoduchou myšlenku: „člověk s autismem má hendikep, ale není blbý!“ Pokud si dospělý autista s mentální retardací neumí najít plnohodnotnou zábavu, ale ví, jak si navodit příjemné pocity, proč by měl trávit dlouhé chvíle bez náplně v nepohodlí a se silným pocitem marnosti?
- Okolí může u zranitelného dospělého člověka respektovat právo na sexualitu, ale přeci jen mu musí pomoci kognitivní mapy (specifikující místa určená pro danou aktivitu nebo chování) upřesnit, na kterém místě je dovoleno masturbovat, kde je to legální (soukromí), kde je to společensky přijatelné.

Na závěr těchto úvodních úvah, které jasně mluví ve prospěch sexuální výchovy, zdůrazněme, že vědecká literatura obsahuje jen málo dobrých informačních zdrojů o sexualitě lidí s autismem s mentální retardací.

Upřesněme, že nešlo o to napsat obhajobu masturbace, ale spíše prosazovat respekt k sexualitě dospělých osob s autismem s mentální retardací.

Nadále se musíme snažit podpořit naše úvahy a výchovnou praxi v oblasti autismu tím, že budeme dělat více než jenom číst materiály, které se zatím raději zabývají sexualitou osob bez hendikepu nebo s Aspergerovým syndromem.

Ale než začneme o něčem takovém vůbec uvažovat, opravdu se naše představy ohledně sexuality osob se závažným hendikepem změnily? Vyměnili jsme si brýle, aby konečně náš laskavý pohled bral v úvahu nejenom tu nejširší a nejotevřenější definici lidské sexuality, ale také definici občanství lidské bytosti? Ta totiž, ať už má nebo nemá hendikep, zůstává vždy občanem, to se rozumí samo sebou!

Patrick ELOUARD
Email: ccifa.64@wanadoo.fr
Web: www.ccifa64.com

LITERATURA

- Sexoados, autor: Dr C. Solano, březen 2003, éditions Marabout, 169 str.

- La personne autiste et le syndrome d'Asperger, autor: Jean-Charles Juhel, 2003, Chronique Sociale, Les Presses de l'Université Laval, 311 str.
- Fascicule d'enseignement de la biologie générale et humaine – PSY 104 – Université Paul-Sabatier (Toulouse), 1994, 121 str.
- Repères pour l'éducation à la sexualité et à la vie - Direction de l'Enseignement Scolaire, Ministère de l'Education Nationale, září 2000, 72 str.
- Bien se soigner avec les médicaments psy, autor: Dr Antoine Pelissolo, éditions Odile Jacob, říjen 2005, 235 str.
- Sexualité et syndrome d'Asperger, autor: Isabelle Henault, Editions de boeck, leden 2006, 212 str.
- Fascicule de programme de formation: gestion de conductas sexuales – conceptos aplicados a Gautena, listopad/prosinec 1996
- Fascicule de programme de formation: gestion de conductas sexuales – conceptos aplicados a Gautena, prosinec 1996
- Guide pratique de psychiatrie – 4. edice, autoři: S. Tribolet et C. Paradas, Editions Heures de France, 1998
- L'esprit des autres – un support visuel pour l'entraînement des habiletés pragmatiques chez l'enfant, autoři: M. Monfort et I. Montfort Juarez – éditions ENTHA, 2001
- L'autisme: une autre intelligence, autor: Laurent Mottron, Éditeur Pierre Mardaga, Belgique, 2004
- Manuel de thérapie comportementale et cognitive – 2. edice, autoři: B. Samuel-Lajeunesse; Ch. Mirabel-Sarron; L. Vera; F. Mehran et al. Edition DUNOD, Paříž, 2004
- L'Autisme – de la recherche à la pratique, autoři: Alain Berthoz et al. Editions Odile Jacob, Paříž, květen 2005.
- Guide d'éducation sexuelle, autor: Réjean Tremblay, édition ERES, 2001

Videokazety

- Hingsburger, D. et S. Haar (2000). Finger Tips: Teaching Women with Disabilities about Masturbation Through Understanding and Video, Newmarket, Diverse City Press.
- Hingsburger, D. (1995). Hand Made Love: A guide for Teaching About Male Masturbation Through Understanding and Video, Newmarket, Diverse City Press.

Elektronické texty o sexualitě

<http://www.autismuk.com/autism/sexuality-and-autism/>